

Consultatiebureaus, de strijd tegen zuigelingensterfte

Fred Geukes Foppen

Amsterdam, donderdag 4 april 1912. Professor Hector Treub meldt trots in het Algemeen Handelsblad dat hij voorzichtig optimistisch is over het succes van het nieuwe Consultatiebureau voor Zuigelingen­zorg. ‘De toeloop van jonge moeders met pasgeboren kinderen is enorm toegenomen’. Nog geen jaar nadat de Amsterdamsche Vereeniging voor Zuigelingen­zorg haar eerste consultatiebureau aan de Egelantiersgracht 157 heeft geopend moet het consultatiebureau al verhuizen naar een groter gebouw aan de Prinsengracht 266. De opening van het eerste consultatiebureau was een puur particulier initiatief van bezorgde burgers, er kwam geen overheidsgeld aan te pas.

Professor Treub, hoogleraar in de Verloskunde aan de Gemeente Universiteit van Amsterdam, vertelde tijdens de jaarvergadering van de ‘Vereeniging’, dat het hem wel was opgevallen dat de meeste vrouwen die in de eerste maanden op het consultatiebureau waren gekomen - hij noemde hen de ‘verstandige moeders’ - eigenlijk niet de moeders waren voor wie de vereniging het consultatiebureau had geopend. Het was eigenlijk de bedoeling om juist die moeders uit sociaal zwakkere milieus in Amsterdam met hulp en advies te helpen bij de groei van hun pasgeboren kind. Dus de moeders die al snel geen borstvoeding meer konden geven omdat ze weer moesten gaan werken. De socialistische vrouwenactiviste Clara Zetkin had al eerder, in 1897, gewaarschuwd, ‘wat het kapitaal misdoet jegens de arbeidster, daarvoor moeten haar kinderen en kleinkinderen boeten. Ongezonde, ziekelijke moeders, kunnen geen gezonde, krachtige kinderen baren.’ De werkende jonge moeder moest weer snel aan het werk en daarom kreeg het pasgeboren kind melk van de koe of soms geit als vervanging van moedermelk. Het grote probleem met die koemelk was dat sommige melkboeren het niet zo nauw namen met de kwaliteit van de melk, vaak met water verdund, niet echt vers. De omstandigheden waaronder de melk vervoerd en verwerkt werd waren gewoon onhygiënisch. Professor Treub vond het zorgwekkend om te moeten constateren dat de vereniging eigenlijk geen geld had om juist bij die moeders die het echt nodig hadden ‘propaganda te maken voor een geregelde controle van het kind vanaf de geboorte’. Het Consultatiebureau voor Zuigelingen­zorg had niet veel geld, het was zoals gezegd een particulier initiatief van de Amsterdamsche Vereeniging voor Zuigelingen­zorg.

Tot in de tweede helft van de 19e eeuw was de hoge zuigelingensterfte een fenomeen dat algemeen geaccepteerd werd. Het hoorde er bij dat één op de vijf kinderen niet eens één jaar oud werd. Een sterftepercentage van rond de 20% was een gemiddelde. Het was in die tijd al wel opgevallen dat de sterftepercentages per bevolkingsgroep behoorlijk verschilden. De sterfte onder de joodse zuigelingen, die traditioneel veel langer borstvoeding kregen, was lager net als bij protestanten en op het platteland. De zuigelingensterfte onder katholieken en in de armenwijken, waar al snel koemelk aan de zuigelingen werd gegeven, was beduidend hoger. Rond 1890 meenden artsen, eerst in Frankrijk, dat de hoge zuigelingensterfte te maken moest hebben met de slechte kwaliteit van de koemelk die zuigelingen kregen in plaats van borstvoeding. Dokter Pierre Budin was daarom een groot voorstander van borstvoeding, hij trok ten strijde tegen voeding met koemelk. Dokter Léon-Adolphe Dufour had in 1894 in Fécamp een consultatiebureau opgezet, waar hij de jonge moeder wees op het belang van borstvoeding. Ook hygiëne en het regelmatig vastleggen van de groei van haar kind vond hij belangrijk. Net als dokter Budin was dokter Dufour een groot voorstander van het geven van moedermelk aan de zuigeling, maar dokter Dufour ging een stap verder. Als de jonge moeder om welke reden dan ook echt niet voldoende moedermelk kon geven dan wilde hij er voor zorgen dat het kind betrouwbare koemelk kreeg. Daarom had hij naast zijn consultatiebureau een ‘goutte de lait’,

een soort melkkeuken, gebouwd waar de moeder gratis gestandaardiseerde gesteriliseerde koemelk kon krijgen. Deze melk kwam namelijk van koeien van boeren die zich contractueel met dokter Dufour verplicht hadden om hun koeien in de zomer op aparte weiden te laten grazen. In de winter kregen die koeien uitsluitend voer met hooi, lijnkoeken en zemelen. In de melkkeuken werd de koemelk dan in schone flessen gedaan en daarna één uur verhit op 74 graden. Wanneer de jong moeder met haar kind op het consultatiebureau van dokter Dufour kwam, moest ze ook de vuile luiers van haar kindje meenemen. Dokter Dufour kon dan controleren of de kleine een darminfectie had of niet. Darminfecties en de daarbij behorende uitdroging waren toen namelijk de voornaamste oorzaak van de zuigelingensterfte.

In Nederland was dokter Broer P. B. Plantenga de eerste arts die een consultatiebureau heeft opgezet volgens de ideeën van Dufour. In zijn standaardwerk 'Een eeuw consultatiebureau in Nederland 1901-2001' noemde professor Van Lieburg daarom Plantenga 'de initiator van de Nederlandse bureaus voor zuigelingen'. Plantenga zelf heeft geschreven dat hij geïnspireerd was door dokter H. de Rothschild, directeur van een 'goutte de lait' melkkeuken in Parijs. Plantenga opende zijn 'Consultation des nourissons', het eerste consultatiebureau in Nederland, op 9 december 1901 aan de Regentesselaan 94 in Den Haag, vlak bij zijn huisartsenpraktijk op nummer 270. In de keuken van het consultatiebureau had hij een melkkeuken naar het model van Dufour gebouwd. Daar bracht een boer de verse koemelk van speciaal geselecteerde koeien, die gevoerd werden zoals Dufour had voorgeschreven. De jonge moeder kwam op het consultatiebureau voor controle van haar kind en daar, maar alleen als er problemen waren met de borstvoeding, kregen ze flessen met melk uit de melkkeuken mee. In zijn consultatiebureau liet Plantenga duidelijk weten dat borstvoeding zijn voorkeur had, niet voor niets had hij er een groot bord met 'Zoogt uw kind' opgehangen. Plantenga controleerde de voeding en de groei van de zuigelingen. Hij vond het ook belangrijk om de moeders er op te wijzen dat hun zuigelingen niet te veel moesten aankomen. Hij vertelde hun 'dat het dikste kind het mooiste en gezondste kind is, een diepgewortelde overtuiging is', maar het is niet goed. Hij zorgde er ook voor dat de moeders thuis begeleid werden, want iedere moeder kreeg geregeld huisbezoek van een 'bezoekdame', die moest controleren of de voorschriften die de moeder op papier meekreeg goed werden nagevolgd. Deze procedure, overgenomen van Dufour, werd de standaardprocedure in de consultatiebureaus die daarna in andere steden werden geopend.

Meteen na opening van de eerste consultatiebureaus waren er wel wat strubbelingen geweest tussen de consultatiebureaus en de huisartsen, maar die spanningen verdwenen redelijk snel, toen het de huisartsen duidelijk was geworden dat het hoofddoel van de consultatiebureaus was

om er voor te zorgen dat de voeding en verzorging van de zuigelingen optimaal was, iets waar de meeste huisartsen bij gezonde zuigelingen geen tijd voor hadden. Zieke zuigelingen werden voor behandeling altijd doorverwezen naar de huisarts.

In het kader van hun bevolkingspolitiek en het streven naar bevolkingsgroei begonnen autoriteiten zich aan het begin van de 20ste eeuw steeds meer met de zuigelingensterfte te bemoeien. Daarbij werden opmerkelijk hardvochtige termen gebruikt als dat de zuigelingensterfte een voorbeeld zou zijn van ‘maatschappelijke verspilling’, verspilling die ‘ten koste gaat van het maatschappelijk kapitaal, dat geen of onvoldoende rente afwerpt, ten koste van veel lichamelijk ongemak en veel zieleleed. Het maatschappelijk kapitaal door het nog jeugdige kind vertegenwoordigd is betrekkelijk klein, maar het groot aantal der sterfgevallen en de jaarlijksche wederkeer hebben een zeer groote maatschappelijke beteekenis’. In hun strijd tegen de zuigelingensterfte begonnen gemeentelijke gezondheidsautoriteiten ook steeds meer het nut van borstvoeding in te zien. Vandaar dat de borstvoeding werd gestimuleerd met zogeheten ‘zoogpremies’, hoewel sommige politici hier juist fel tegen waren, ‘het betrachten der moederplichten, uitingen van moederliefde, beloone men niet met geld’ was hun stelling. Rond 1920 toen de gemeentelijke autoriteiten meer en meer inzagen hoe belangrijk de consultatiebureaus voor de gezondheid van moeder en kind waren, werd besloten om de consultatiebureaus, die nog steeds particulier eigendom waren, met gemeenschapsgeld te ondersteunen.

In het begin was het consultatiebureau vooral bedoeld als een soort armenzorg, maar rond 1930 werd het normaal dat alle moeders met hun zuigelingen voor controle naar het consultatiebureau gingen.

De zuigelingensterfte in Nederland is van 240 per 1000 levend geboren kinderen in 1870 gedaald naar 3 per 1000 in 2018.

Hoe ging het verder

In de loop van de jaren zijn de adviezen die de consultatiebureaus geven aangepast aan nieuwere inzichten en modes. Honderd jaar geleden werd de hand gehouden aan de strenge regel: voeding, liefst borstvoeding, om 7, 10, 13, 16, 19 en 22 uur, en vooral niet vaker want dan zou de zuigeling alleen maar verwend worden. Huilende zuigelingen moesten ’s nachts gewoon uithuilen, zodat de moeder kon slapen. De zuigeling moest op de buik slapen. Later werden die adviezen aangepast.

Rond 1935 werden de melkkeukens de één na de ander gesloten, omdat de kwaliteit van de gepasteuriseerde melk die door de melkboer werd geleverd betrouwbaar genoeg was. Heel lang bestonden consultatiebureaus dankzij particuliere initiatieven en plaatselijke kruisverenigingen. De locaties waar consultatiebureaus werden geopend verschilden enorm in kwaliteit, vooral op het platteland, waar juist de behoefte aan zuigelingenverzorging het grootst was: een toneelzaal van de dorpsvereniging, een gelagkamer, een kamer in het huis van een verpleegster, een leegstaande loods. Pas in 1980 werd het systeem van consultatiebureaus opgenomen in de Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten.

Bronnen

Algemeen Handelsblad, 4 april 1912, p. 13.

De Courant, 4 april 1912, p. 5.

De Pree-Geerlings, B., De Pree, I. M. N., Bulk-Bunschoten, A. M. W., 1901-2001: 100 jaar artsen op het consultatiebureau voor zuigelingen en peuters, <https://www.ntvg.nl/artikelen/1901-2001-100-jaar-artsen-op-het-consultatiebureau-voor-zuigelingen-en-peuters/>.

De Sociaaldemocraat, 21 augustus 1897, p. 4.

Het Nieuws van den Dag, 7 oktober 1911, p. 20.

Jansen, S., Een eeuw consultatiebureaus, <https://www.historischnieuwsblad.nl/een-eeuw-consultatiebureaus/>

Treffers, P. E., Ned Tijdschr Geneeskd. 2008;152:2788-94

Van Daalen, R., Het begin van de Amsterdamse 'zuigelingen'zorg', <https://rjh.ub.rug.nl/ast/article/view/22744> .

Van Lieburg, M. J., Een eeuw consultatiebureau in Nederland 1901-2001, Erasmus Publishing, Rotterdam, 2001, ISBN 9789052351537.